

Lázár Balázs[◇]

A Magyar Királyság katonaállítása a hétéves háború folyamán (1756–1763)

DOI 10.17047/HADTUD.2026.36.KSZ1.51

Tanulmányom a magyar hadtörténetírásban, történetírásban jóformán ismeretlen¹ eseménysort, az 1756 és 1761 közötti, országgyűlési felhatalmazás vagy bármilyen rendi egyeztetés nélkül zajló újoncállítást, annak lefolyását, módszereit és eredményeit vizsgálja. Vizsgálatom kiterjed Erdély és Horvát-Szlavónország katonaállításaira is, de az ekkor már militarizált horvát Határőrvidék emberi hozzájárulása nem képezi tanulmányom tárgyát, mivel azok a területek csak közjogi fikcióként tartoztak a Magyar Királysághoz, hiszen a határőrvidéki katonaságot közvetlenül Bécsből igazgatták.

KULCSSZAVAK: hadkiegészítés, Habsburg Monarchia, Magyar Királyság a 18. században, hétéves háború (1756-1763)

The Army Recruitment in the Kingdom of Hungary during the Seven Years' War (1756–1763)

The study examines a process that is largely unknown in Hungarian military historiography and historiography in general²: the recruitment for the Imperial-Royal Army between 1756 and 1761, which took place without the authorization of the Diet or

[◇] HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Kutató Intézet, igazgató – MoD Military History Institute and Museum, Research Institute for Military History, director, lazar.balazs@mail.militaria.hu. ORCID: 0009-0003-6896-5087

¹ Jellemző, hogy a hétéves háború magyarországi újoncozására egyedül Horváth Mihálynál található egy meglehetősen elnagyolt, ötvenezres adat. Horváth 1878, 343–344. Az 1741 és 1848 közötti katonaállítások számainak és módszereinek összefoglalására 2021-ben megjelent tanulmányomban tettem kísérletet: Lázár 2021.

² It is noteworthy that the only source providing a rather rough figure of 50,000 for the recruitment of troops in Hungary during the Seven Years' War is Mihály Horváth (Horváth 1878, 343–344). An attempt was made to summarize the figures and methods regarding troop levies between 1741 and 1848 in a study published in 2021: Lázár 2021.

any form of consultation with the Hungarian estates. The study analyses the course, methods, and results of this recruitment. It also covers the conscription carried out in Transylvania and in Croatia-Slavonia; however, the contribution of manpower from the Croatian Military Frontier, which had already been militarized by this time, does not fall within the scope of my study.

KEYWORDS: Military Recruitment, Habsburg Monarchy, The Kingdom of Hungary in 18th Century, Seven Years' War (1756-1763)

Bevezetés

A hétéves háború rávilágított arra, hogy a császári-királyi hadsereg magyar ezredei a csatamezőn teljesen egyenrangúak a „német” regimentekkel és a magyar katona nemcsak a huszárt jelenti. Annak ellenére kijelenthető ez, hogy e gyalogos katonák, ahogy még a korszak elején nevezték, hajdúk legtöbbször kényszer vagy megtévesztés útján öltötték fel a császár kabátját és a hazai társadalom legsóbb részeiből származtak. A korabeli kiképzési módszerek, a hadviselés jellege és talán a csapatszellem azonban gondoskodott róla, hogy ezek a „csavargók” méltó ellenfelei legyenek akár a porosz gránátosoknak is, ahogy a Haller-gyalogezred rohama mutatta Kolinnál (1757. június 18.) vagy a Gyulai-bakák helytállása az 1762-es freibergi ütközetben október 16-án. Tanulmányom mindenekelőtt a világtörténelmi jelentőségű hétéves háború folyamán a Magyar Királyság szerepvállalását kívánja tisztázni. A Habsburg Monarchia e katonák híján bajosan tudta volna megőrizni nagyhatalmi állását és azt is láthatjuk, hogy a korabeli magyar elit Bécs későbbi heves kritikái ellenére jelentős anyagi és emberi áldozatot hozott ezekben a dinasztia számára nehéz években és meglehetősen szerény politikai árat kért erőfeszítéseieért.

A katonaállítások közjogi háttere és gyakorlata az Örökös Tartományokban és Magyarországon

A 17. század második felétől kezdve, az oszmánellenes felszabadító háborúk miatt, a Lajtától nyugatra, a hadiadó elengedése fejében a rendek immáron újoncokat is kiállítottak a császári hadsereg ezredei hiányainak pótlására.

A hadkiegészítés „dualista”, az állam és a rendek együttműködésén alapuló rendszere nem bizonyult kielégítőnek a hosszú osztrák örökösödési háború (1741-1748) és az ezzel párhuzamosan zajló két sziléziai háború (1740-1742 és 1744-1745) folyamán. Bár Mária Terézia koronája megmaradt, a háború végül Szilézia elvesztésével zárult, amelyet a felemelkedő Porosz Királyság egyszerűen erővel elvett a Monarchiától. A császárné-királynő kénytelen volt mélyreható politikai reformokat bevezetni birodalmában, melyeknek célja elsősorban a hadsereg korszerűsítése és megerősítése volt. II. Frigyes és elődjének sikeres modellje a hadsereg és a porosz társadalom szoros együttműködése, az állam „militarizálása” volt. A Habsburg Monarchia államvezetése kezdetben merőben ellentétes irányban indult el az ún. Haugwitz-reformok keretében. A falakat, melyek a hadsereg és a társadalom között húzódtak, igyekeztek még magasabbra húzni. 1748-ban, a megemelt hadiadókért

cserébe az osztrák-cseh örökös tartományokat hét évre felmentették a katonaállítás (és bármilyen más természetbeni teher) alól. Az újoncozásra fordított óriási összegek azonban ismét nem voltak elégségesek a sorok feltöltésére, hiába folytattak intenzív toborzást a német-római birodalom területén is.³ A porosz mintát másolva, 1753-ban először a Vencel-korona területén, majd az osztrák tartományokban is ún. tartalékos kereteket állítottak fel. Ezt az intézkedést előkészítendő hajtották végre az örökös tartományok első összeírását is. A tartalékos keret azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, így a politikai és katonai vezetés a hétéves háború előestéjén ismét a rendi katonaállításhoz nyúlt vissza.⁴

Magyarországon 1741-ig a császári-királyi hadsereg magyar kiegészítésű alakulatai számára, melyeknek létét és anyagi alapját az 1715. évi 8. törvénycikk szentesítette, egészen a század derekáig nem volt szükség más megoldásra, mint az ezredtoborzásra. A huszárezredekbe általában akadt önkéntes, a magyar gyalogság pedig ekkortájt szerény létszámú volt, hiszen az 1730-as években mindössze három hajdúezred állt fenn. A magyar rendek azonban, Mária Terézia trónjának megmentése érdekében az 1741-es koronázó országgyűlésen, de facto, a rendi katonaállítást alkalmazták, hangsúlyozva az intézkedések ideiglenes jellegét és „elrejtve” azt az inszurrekció keretein belül. „Azon, ez irányban külön kifejezett óvás mellett, hogy akár a fölkelés tartama alatt, akár megszűntével az ezekben bármiképen felmerülő fogyatékok betöltésére és ujonczok állítására a karok és rendek semmi szín alatt ne köteleztessenek és soha ne legyenek kötelezhetők.” – amint, az 1741. évi LXIII. törvénycikk 2§-a expressis verbis kikötötte. A valóságban azonban, 1744-től a gyakorlat már éppen ez lett. Háborús időszakban a magyar ezredekben fellépő fogyatékokat már nem lehetett a szokásos módon toborzással pótolni, hanem szükségessé vált a rendek (vagyis elsősorban a vármegyék) segítségét igénybe venni.

A békeidős toborzás, a Magyar Királyságból kiegészítendő, immáron kilenc gyalogezred számára, számos nehézségbe ütközött. Az 1749-től négy zászlóaljba tömörített 2400 fős békelétszámú ezredek⁵ számára kiegészítési körzeteket írtak elő, ahol a toborzótisztek a megyékkel, uradalmakkal és városokkal együttműködve vagy éppen heves konfliktusban fejtették ki tevékenységüket.

A huszársággal⁶ ellentétben a gyalogosszolgálat annyira népszerűtlen volt, hogy a toborzópénzt igen csinos összegre, 18 forintra kellett emelni. A toborzótisztek és csapataik tevékenységét így is gyakran botrányok, verekedések és a rekruták kiszabadítása kísérte. A toborzók, testi épségük védelmében, már óvakodtak felbukkanni nagyobb vásárokon, sokadalmakban, jóllehet tevékenységük ott kecsegtetett volna a legnagyobb sikerrel. Nagyszombaton, a jezsuita egyetem

³ Hochedlinger 2021, 168.

⁴ Duffy 2003, 204–205.

⁵ Nagy-L 2013, 34.

⁶ 1757-re a frissen létrehozott Császár és Nádor-regimentekkel együtt a háború során 12 reguláris huszárezred harcolt a császári-királyi hadseregben, amelyekben együttesen 11 781 fő szolgált a tisztekkel együtt, de mindössze 9679 ló állt rendelkezésre. Duffy 2003, 286.

hallgatóival és a városi polgárokkal is tettelegességgig fajuló konfliktusra került sor egy gyalogos verbuváló különítménnyel 1755 nyarán, amelyet hosszas kivizsgálás követett.⁷ A toborzótisztek esetében a korrupció is gyakran felmerült, vagyis a már besorozottakat pénz ellenében (rendszerint a szülők váltották ki fiúkat) futni hagyták. Ez a jelenség jóformán az egész korszakban jellemző volt.⁸

1756 júniusában, immáron az egyre valószínűbbé váló háború árnyékában, a magyar gyalogezredek átlagosan közel 20%-os létszámdeficittel küzdöttek.⁹ A huszárregimenteknek, az előírt, a békeállományhoz képest jelentősen megemelt hadilétszám feltöltéséhez (1335 fő ezredenként) 4680 újoncra volt szüksége. Még a háború kitörése előtt az udvar megtette a szükséges lépéseket, hogy a magyar regimentek legalább a békelétszámot elérjék.

Johann von Khevenhüller udvarmester híres naplója szerint, az Udvari Kancellária épületében, 1756. július 18-án a birodalom legfontosabb méltóságviselői, Wenzel von Kaunitz kancellár, Wilhelm von Neipperg gróf haditanácsi alelnök, Friedrich Wilhelm von Haugwitz gróf, a Directorium in publicis et cameralibus csúcsmisztérium elnöke, Franz Ludwig von Salburg gróf főhadbiztos, továbbá Kaunitz bizalmi embere Friedrich von Binder kancelláriai referens és Heinrich von Collenbach udvari tanácsos gyűltek össze, hogy a szükséges intézkedéseket megtegyék. A magyar gyalogezredek vonatkozásában Salburg ismertette előterjesztésében, hogy ezek soraiban 3462 fő hiány mutatkozik, „amelyet amennyire csak lehet, ebből a nemzetből kell pótolni és emiatt a törvényhatóságokhoz kell fordulni”.¹⁰ Később, a tanácskozás jegyzőkönyvéhez fűzött jegyzetben arról olvashatunk, hogy a nagy erővel folytatott ezredtoborzás járt némi eredménnyel, mivel a főhadbiztos szerint 400-500 fő már „felhajtott” újoncként állítólag a toborzó helyeken van, így a hiányból levonandó. Hogy azonban ezek a „magyar nemzeti ezredek” pusztán a toborzással, teljes létszámra hozhatók, a főhadbiztos szerint erősen kétséges és bizonytalan.¹¹ Az udvar tehát, ahogy az Örökös Tartományokban, úgy a Magyar Királyságban is kénytelen volt a rendi katonaállítás eszközeihez nyúlni.

A katonaállítás 1756-1757-ben

Szilézia visszaszerzése és a porosz hatalom megtörése miatt Kaunitz gróf, Mária Terézia párizsi követe majd kancellár, példátlanul erős francia-orosz-svéd nemzetközi koalíciót hozott tető alá Frigyes király ellen a Habsburg Monarchia vezetésével. Poroszország, 1756 nyarára teljes elszigeteltségben találta magát, csak Angliára számíthatott, mely azonban nem volt képes jelentős katonai támogatásra a szárazföldön. A király azonban nem habozott és 1756. augusztus 29-én kirobbantotta a háborút Szászország villámgyors lerohanásával. Az új összecsapás tétje immáron

⁷ KA HKR 1755, HR Bücher 1755 (893/1) – Protokoll V-VI, S. 1314, 1432.

⁸ Hochedlinger 2021, 179.

⁹ Zachar 2004, 196.

¹⁰ Khevenhüller–Schlitter 1914, 177.

¹¹ Khevenhüller–Schlitter 1914, 182.

nem csak Szilézia visszahódítása volt, hanem Nagy Frigyes államának lefokozása másodrendű európai hatalommá.¹² A háború kitörésekor Mária Terézia királynő, folyamatosan konzultálva gróf Batthyány Lajos nádorral, a Magyar Királyság rendjeihez fordult az újoncok sürgős kiállítása ügyében. A nádor szeptember 16-án szorgalmazta az ügyben, egy előkelők gyűlését vagy egy „rövid” országgyűlés összehívását, a királynő azonban elzárkózott bármilyen rendi alkutól vagy időhúzástól.¹³ Az így kiállítandó újoncokat „portális rekrutáknak”¹⁴ nevezték, mivel a kiállítás alapja az adókivetés alapjául is szolgáló, vagyis egy terület népességét és gazdasági erejét jelző portaszám volt. Egy vármegyének vagy szabad királyi városnak e szám szerint kellett újoncokat adnia, mégpedig minél hamarabb. A folyamatot megkönnyítendő, a kiállító törvényhatóság 10 forint adójóváírást kapott kiállított újoncként a következő évi hadiadóból. Az 1756 őszen (hivatalosan október 1-jétől) kirótt rekruta-kontingens a Magyar Királyság portái szerint 5747 főre rúgott.¹⁵ A folyamat tehát némiképp hasonlatos volt az 1741-es őszi felajánláshoz, amikor Mária Terézia uralmának legelején, a rendek az országgyűlésen a hat új gyalogezred számára több mint 21 622 újoncot ajánlottak, de ez kétévi hadiadó elengedése fejében és a nemesi felkelés keretein belül történt. A diéta és a felkelés ezúttal, az újabb nagy háború előestéjén, elmaradt, mivel a korabeli hazai jogtudatban e kettő már összekapcsolódott. Vagyis a nemesi felkelés megajánlása akkor, ha nem is de jure, hanem de facto országgyűlési határozat tárgya volt. Mária Terézia azonban 1756 őszen úgy vélte, hogy a magyaroktól a támogatás ezúttal különösebb politikai alkuk nélkül is megkapható. Ebben a várakozásában nem is kellett csalódnia.

A magyarországi toborzás felügyeletére először gróf Draskovich József Kázmér altábornagyot nevezte ki az Udvari Haditanács a háború kitörésekor, de 1757 nyarán ez a tapasztalt katona már tábori beosztást kapott és a helyére egy másik arisztokratát, gróf Károlyi Antal ezredest állították, hivatalosan szeptember 17-től.¹⁶

Számos vármegye és város nem is késlekedett a kiállítással, erről tanúskodik a Batthyány-gyalogezred (későbbi 34.) története is, amely szerint az ezred már októberben 632 „portalista” újoncot kapott, majd decemberben további 138-at tudtak a kiképző kerethez, vagyis a garnizon-zászlóaljhoz vezényelni.¹⁷

A katonaállítás tempója ennek ellenére sok kívánnivalót hagyott maga után az udvar és a hadvezetés szemében. Mivel a hadsereg és az átvevőtisztek ragaszkodtak az akkor viszonylag magasnak számító öt láb három hüvelyk testmagassághoz és az újonc erős, katonás testalkatához, a megyék folyamatosan tiltakoztak a nagy számban

¹² A háború eseményeinek legújabb összefoglalása: Lázár 2016, 88–93.

¹³ Horváth 1878, 334.

¹⁴ Ez a megnevezés immáron pusztán technikai és teljesen elvált a középkori eredetű portális katonaság intézményétől, és a rendi álláspont szerint utóbbi kötelezettség az 1715. évi 8. törvénycikkkel megszűnt. A kérdés heves viták tárgya volt a korszakban a magyar rendek, illetve az aulikus gondolkodók és jogászok között, összefoglalását lásd: Poór 2003.

¹⁵ Hochedlinger 2021, 269.

¹⁶ Duffy 2003, 257.

¹⁷ Kreipner 1900, 99.

visszautasított rekruták miatt. Problémát jelentett, hogy a nem magyar honosokat (vándorlegényeket, katonaszökevényeket, útípasszus nélküli „kóborlókat”), akiket a megyék előszeretettel adtak katonának, ezúttal nem akarták átvenni a toborzók. Sokuk egyébként éppen a Lajtán túl zajló katonaállítás elől szökött el.

Mária Terézia szorosán figyelemmel kísérte ezt a fontos témát és a fennakadások miatt dühös hangú széljegyzetet írt az aktára már a 1756 őszén: „Ez [az eljárás] valóban túl válogatós, úgy tűnik, mintha ezek a tisztek mindent megnehezítenének, némelyiket ki kéne csapni (cassiren), annyira fárasztanak ezek a huzavonák. Németeket is fel lehet venni.”¹⁸ A hadvezetés a további problémák áthidalására kénytelen volt felülvizsgálati bizottságokat (Superarbitrierungskommissionen) létesíteni, amelyek a vitás esetekben döntöttek az újonc átvételéről vagy elutasításáról. Ezek a viták legtöbbször a katonának adandó kora, nemzetisége, testmagassága és alkata körül forogtak. A fiatal, de nem elég magas fiúk esetében a hatóságok arról igyekeztek meggyőzni a kirurgust és az átvevőtisztet, hogy az illető bele fog nőni az előírt magasságba. A királynői rezolúció értelmében a magyarországi németeket fel kellett venni akkor is, ha nem beszéltek magyarul, amely kifejezetten érdekes engedmény volt, tekintve, hogy a német volt elvileg a hadsereg szolgálati nyelve.

A másik problémát éppen a magyar ipar és manufaktúrák fejletlensége vagy inkább teljes hiánya okozta, amely lehetetlenné tette, hogy az újoncokat hazai gyártmányú egyenruhával lássák el. Bár a Helytartótanács időben, 1756 nyarán megrendelte a szükséges 12 000 egyenruhát, ezt a mennyiséget nem lehetett belátható időn belül itthon legyártani. Ebben az is szerepet játszott, hogy az 1751-es katonai szabályzat, amely a császári-királyi hadsereg magyarországi tevékenységét szabályozta, kifejezetten előírta, hogy a hazai posztót az osztrák örökös tartományokban kell feldolgozni és utána a kész uniformist visszaküldeni az egyenruharaktárakba. A gyűjtőhelyekre emiatt a nehézkes eljárás miatt nem jutott el kellő időben a szükséges ruházat 1756 őszén, és ez a hiány súlyos problémákat okozott az egyre hidegebbre forduló időjárás miatt.¹⁹ A probléma annyira elmérgesedett, hogy az ügy még a nyolc évvel később összehívott országgyűlésen is napirendre került. Az 1764. évi XXIV. törvénycikk leszögezte, hogy az egyenruhákat Magyarországon kell gyártani, bár csak akkor, ha ez lehetséges osztrák minőségben és áron.²⁰

Az Udvari Haditanács döntése 1757 augusztusában, amely szerint a rendi katonaállítás „gyengélkedése” miatt újraindítja az ezredtoborzást, valószínűleg szintén kedvezőtlen befolyással volt a magyar törvényhatóságok által folytatott toborzásra. A katonai főhatóság mindenesetre, augusztus 22-i értekezletén kijelölte a toborzási körzeteket és gyűjtőhelyeket az ezredek számára és haladéktalanul utasította Pálffy Lipót táborszernagyot, a magyar főhadparancsnokot, hogy ennek szellemében járjon

¹⁸ Hochedlinger 2021, 269.

¹⁹ Hochedlinger 2021, 268.

²⁰ 1764/65. évi XXIV. törvénycikk a magyar katonaság ruházati szükségletéről: „Kegyelmesen megengedte továbbá a fentnevezett királyi felség, hogy a magyar katonaság ruházata, hogy ha azt ugyanazon áron és minőségben, mint a más tartományokból beszerezni lehet, Magyarországon és a hozzá kapcsolt részekben is készíttessék azok által, a kikre e dolog tartozik.”

el. A parancs szerint a Budán állomásozó, tábori szolgálatra alkalmatlan legénység és az ebben a feladatkörben jól bevált tisztek kezdjenek hozzá haladéktalanul a toborzáshoz. A hadszíntérről az ezredek a maródi vagy rokkant tiszteket szintén hazavezényelhetik a verbuválás elkezdésére és folytatására.²¹

1757. március elsejére, tehát öt hónappal később, a Budai Főhadparancsnokság kimutatása szerint 3772 újonc kiállítása történt meg a magyar rendek részéről, amíg a vármegyék 1975 fős hátralékban voltak.²² Ezután viszont a katonaállítás üteme jelentősen lelassult. 1757 szeptember végére sikerült csak az országnak 4325 „portalista” újoncot kiállítani. A hadsereg részéről azonban szinte teljesen hiányzott a szükséges infrastruktúra, hogy egy ekkora újonctömeget egyszerre fogadjon. Az átvevőhelyeken sokáig várni kellett az átvevő bizottságra, nem volt egyenruha és az újoncok eljuttatása az ezredekhez is komoly problémákat okozott. Általában a kicsiny és amúgy is zsúfolt magyar városok, jobb híján lakatlan és fűtetlen házaik jelölték ki gyűjtőhelyeknek, de az is előfordult, hogy az újoncok a szabad ég alatt, „birkaként összeterelve” tengődtek, a melegtől, majd az őszi hidegtől szenvedve. A hetekig-hónapokig a gyűjtőhelyeken várakozó rekruták közül 1758 októberére 813 dezertált, és nem kevesebb mint 1228 halt meg a rossz körülmények miatt.²³ Az újoncok és ellátásuk, valamint őrzésük a civil hatóságok gondja és költsége volt, egészen addig, amíg a hadsereg be nem sorozta őket („asszentálta” a korabeli terminológia szerint).

Az 1757-es hadi év hatalmas veszteségeket hozott a császári-királyi hadseregnek. A csehországi fősereg egyetlen év alatt négy nagy és példátlanul véres csatát vívott (Prága, Kolin, Breslau, Leuthen). Különösen a december 5-i leutheni vereség járt óriási veszteséggel. A Batthyány-regiment (a későbbi 34.) főhadszíntéren harcoló állománya (az egyik tábori zászlóalj és két gránátoszázad) az ezredtörténet szerint a harcok és a járványok miatt 1757. december 24-re 187 fő szolgálatképes katonára csökkent, annak ellenére, hogy a kiképző keretből 1757 áprilisában 384 (210 portális, 174 ezred-rekruta megosztásban) főt küldtek ki a tábori zászlóaljához.²⁴

1758 januárjának elején Mária Terézia újabb levélben fordult a főispánokhoz, szorgalmazva a katonaállítás fáradhatatlan folytatását, elsősorban a magyar gyalogezredek számára. A főispánoknak és más világi és egyházi főméltóságoknak személyesen kellett vármegyéikben vagy birtokaikon kézbe venniük az újoncozást. A királynő ismét leszögezte, hogy az újonc nemzetiségére és korára nem kell tekintettel lenni, ha alkalmas a fegyverviselésre, és a testmagassági követelményt is leszállította öt lábra, azaz 158 cm-re. Megismételte a 10 forint jóváírást is, abban az esetben persze,

²¹ Bécs, 1757. augusztus 26. Neipperg haditanácsi elnök parancsa Pálffy grófnak. GC 1757-2-143

²² HL GC 1755-1-55 melléklet.

²³ Hochedlinger 2021, 269.

²⁴ Kreipner 1900, 112–113. Magyarországról ezen felül 363 újoncot küldtek ugyanekkor a regiment Itáliában állomásozó zászlóaljához. Ugyanakkor a december havi létszámjelentés szerint, amely azonban 1757 februárjában kelt, a Prágában állomásozó tábori zászlóaljat és a két gránátoszázadot 1029 fős állománnyal rendelkezett (ennek nagyrésze a kimutatás szerint szolgálatképes is volt), és a hiány mindössze 327 főre rúgott. KA MLST IR 34. Monats Tabelle Pro Decembri 1757. Prága, 1758. február 26. Kart. 3093.

ha a főnemesség részéről nem történik ingyenes felajánlás.²⁵ Gróf Károlyi Ferenc, lovassági tábornok, akihez január 13-án a királynő személyes levelet intézett, és fia Antal, aki hivatalosan is felügyelte a toborzást, nem is késlekedtek és főleg Szatmár vármegyéből és annak környékéről, már a királynői leirat kézhez vétele előtt nem kevesebb, mint 1000 újonc kiállítását jelentették, akiket a Forgách-ezredbe fognak besorozni. Károlyi gróf jelezte a Mária Teréziának, hogy számos vármegye és nemes szívesen váltaná meg pénzzel az újoncállítást. Január 23-i válaszában az uralkodó kifejezte elégedettségét az elért eredményekkel kapcsolatban, de leszögezte, hogy a Monarchia katonai helyzetében a kiállított újonc fontosabb, mint a pénz. Az Udvari Haditanács is jóváhagyta ezt, megerősítve a 10 forintos „jutalmat” vagy adójóváírást minden rekruta után, csak azt kérte Károlyi Antal ezredestől, hogy inkább az ország szívében, Pesten vagy annak közelében folytassa tevékenységét.²⁶

Az arisztokrata buzgalom ellenére 1758 folyamán a „portális” rekruták kiállítása gyakorlatilag megfeneklett a Magyar Királyságban, jöllehet a háború harcai és fáradalmi folyamatosan apasztották a magyar regimentek állományát, amely az előírt létszámhoz képest, ismét közel 5000 fővel volt kevesebb. A Haditanács már az év elején intézkedett arról is, hogy az a rekruta, legyen akár idős, akár fiatal, aki „gyakorlottnak” számít, az asszentálás után a garnizon-zászlóaljban történő kiképzés elhagyásával azonnal a hadsereghez kell küldeni.²⁷ Az 1758. január 3-án hozott rendelet pedig még azt is megengedte, hogy a toborzás a porosz hadifoglyok és dezertőrök között is folyhat.²⁸

Az országnak (beleértve Erdélyt is) 1758. január 1. és április 15. között 9193 „önkéntest” kellett kiállítani, de a katonaállítás egyre kevesebb sikerrel járt, bár a huszárezredek ezúttal is jelentős számú önkénteshez jutottak. Ennek ellenére a szintén igen veszteségteli 1758-as év után 1759 elején, az udvar újabb 11 000 fős követeléssel fordult a főispánokon keresztül a vármegyékhez. Az egyidejűleg folyó rendi katonaállítás és ezredtoborzás azonban alig 400 főt eredményezett az első hónapokban.²⁹ A valószínűleg addig is elsősorban kényszerítéssel történő katonafogás módszerei még jobban eldurvultak.

1759 novemberében a pozsonyi főhadbiztos jelentésében felpanaszolta, hogy a falvakban a „felülről” hatalmas nyomás alá került bírák és esküdtek a fiatal férfiakat szabályosan elrabolják és összekötözve viszik a sorozóbizottság elé. Az udvari főhadbiztos azonban röviden utasította a magyar tisztviselőt, hogy ebben az esetben is át kell venni az illetőt, ha egészségileg alkalmas.³⁰ A brutális módszerek „eredménye” a magyar ezredekben tapasztalható óriási mértékű dezertálás volt, amely különösen a Batthyány-, Forgách-, Haller- és Preysach-regimentekben vált akut problémává. A Forgách-ezred parancsnoka, Friedrich von Altkirchen ezredes 1762 őszén igazoló

²⁵ Éble 1904, 447–448.

²⁶ KA HKR HR Bücher 1758 (913/1) – Protokoll 3 Januar S. 123.

²⁷ KA HKR HR Bücher 1758 (913/1) – Protokoll 6 Februar S. 293.

²⁸ Zachar 2004, 202.

²⁹ Duffy 2003, 206.

³⁰ Hochedlinger 2021, 270.

jelentésében a következőkkel indokolta a rengeteg szökést: „Minden, a magyar rendek által állított személy vagy idegen szökevény vagy dezertőr, akiket az országútról szedtek össze, vagy erőszakkal katonának adott belföldiek, akiknek felesége és két-három gyermeke van otthon, akikhez a szeretet hazahúzza őket.”³¹

1759 végére világosság vált, hogy a Magyar Királyságból immáron nem lehet ezerszámra újoncokra számítani és már a huszárok is létszámgondokkal küszködtek. A főhadparancsnok, Pálffy Lipót gróf attól tartott, hogy az újabb követelések a nagy területű, de viszonylag csekély népességű országra már demográfiai veszélyt is jelentenek.

Erdélyben 1756 őszén és 1757 tavaszán az erdélyi rendek különösebb nehézség nélkül kiállítottak a tartományból 2000 újoncot, de 1757 októberében a folyamat véglegesen megakadt. Bécs szerint a megyék és a nemesség ekkortól már elsősorban a románságra akarta helyezni a katonaállítás terhét, mentesítve ezzel a magyar és szász lakosságot.³² Az újonnan kinevezett főhadparancsnok, Immanuel Voghtern altábornagy kénytelen volt 1758 augusztusában azt jelenteni Bécsben, hogy a brutális újoncozás miatt a katonakorú férfiak az oláh falvakból az erdőbe és havasokba menekülnek és az amúgy sem rózsás közbiztonsági helyzet tovább romlik, hiszen ezek megélhetés híján útonállásba kezdenek. Az erdélyi püspök, az általa kiállított 40 újoncot egyenesen láncra verve küldte a sorozóhelyre. Az újoncozás tovább élezte az erdélyi társadalmi problémákat és feszültségeket, ezért Voghtern már 1758 tavaszán egy bizottságot állított fel a helyzet javítására, amely azt javasolta, hogy a kényszersorozást azonnal hagyják abba és latin, magyar, német és román nyelvű proklamációkkal tudassák a lakossággal, hogy a katonai szolgálat kizárólag önkéntes alapon történhet, és az újoncok csak kettő vagy három évig, esetleg a háború végéig tartoznak szolgálni, így (és természetesen a toborzópénzzel) csinálva kedvet a katonaélethez.³³ A remélt 3-4000 újoncra immáron szó sem lehetett.

A gyéren lakott, és a Katonai Határőrvidék miatt nagyrészt amúgy is militarizált Horvát-Szlavón Királyságban az 1759-re kirótt 2000 újonc kiállítása a rendek „csendes szabotázs” miatt szinte teljes kudarcba fulladt. Mindössze néhány nemes ajánlott 130 rekrutát, akik közül a katonaságnak 1759 nyaráig azonban csak 8 főt (!) sikerült asszentálni. Az uralkodó tartományi gyűlést hívott össze az ügyben, ahonnan a rendek látványosan távolmaradtak. A botrányt azzal sikerült elhárítani, hogy Zágrábból küldöttség sietett Bécsbe, ahol a királynőnek 790 horvát-szlavón újoncot ajánlottak.³⁴

1761 tavaszára a Magyar Kancellária javaslatára, elsősorban az erőszakos újoncozást kísérő negatív jelenségek miatt, a rendi katonaállítást felfüggesztették Magyarországon és Erdélyben egyaránt. Hozzájárult ehhez a Monarchia kétségbeejtő, csódközei anyagi helyzete is, jóllehet a háború még javában dühöngött. 1761 végén azonban az udvar kénytelen volt jelentős megszorításokat tenni a hadi kiadásokat

³¹ Duffy 2003, 229.

³² Hochedlinger 2021, 271.

³³ Duffy 2003, 206.

³⁴ Hochedlinger 2021, 270.

illetően. Az eddig hatszázados garnizon-zászlóaljkat négyszázadosra csökkentették és az örökös tartományok a kirótt újonckvótát már pénzzel is megválthatták. A lovasezredek állományát is jelentősen lecsökkentették; létszámukat 1000 főben határozták meg.³⁵ A redukció valószínűleg jócskán közrejátszott a háború végső soron kudarcos kimenetelében, mivel a következő évben Erzsébet cárnő halálával a cári birodalom kivált az osztrák szövetségből, sőt az új orosz uralkodó, III. Péter egyenesen porosz oldalon avatkozott be. Az 1763 februárjában megkötött hubertusburgi béke közismert módon a status quo ante állapotot rögzített és II. Frigyes megtarthatta a sziléziai tartományt.

Összeségében a háború során az alábbi adatok állnak rendelkezésre a Szent Korona Országainak in Natura vagyis ténylegesen újoncban és nem pénzzel megváltva történő katonaállításáról:

1758-ig: 13 276 fő

1759: 2007 fő

1760: 6349 fő

1761: 4619 fő

Összesen: 26 251 fő³⁶

Ezek az adatok azonban távolról sem fedik Magyarország, Erdély és Szlavónia tényleges emberi hozzájárulását a hétéves háborúhoz, amint az a következő fejezet mutatja.

Önkéntes megajánlások

Akárcsak 15 esztendővel korábban az „életünket és vérünket” lelkesedés hevében, 1756 ősztől kezdve a magyar elit jelentős szerepet vállalt az újoncok kiállításában, amely részükről „díjmentesen” történt, elválasztva a rendi katonaállítástól. Élen járt ebben maga a császár, Lotaringia Ferenc, de nem uralkodói, hanem magyar mágnási minőségében, Holics központú birtokainak jövedelméből egy új huszárezred kiállításával. A szervezéshez (amely 1756 szeptemberében kezdődött) annyi segítséget adott az Udvari Haditanács, hogy hat régi huszárezredből egy régóta szolgáló őrmestert és káplárt és 12-12 veterán közlegényt vezényeltek át. A császár 50 forint toborzópenzt ajánlott fel az újoncoknak, így a szervezés is gyorsan ment és a regimentet az 1757. május 15-i szemlén teljes létszámban³⁷ találták a hadbiztosok. Az alakulat Császár-huszárezred néven a Monarchia felbomlásáig fennmaradt, tulajdonosa a mindenkori uralkodó volt.

A másik ekkor alapított, de szintén egészen 1918-ig fennálló huszárregiment Nádor-huszárok néven vonult be a magyar hadtörténelembe. Kérdéses mennyire tekinthető ez önálló felajánlásnak, hiszen a Jászkun Kerület főkapitánya, az ország

³⁵ Duffy 2003, 130–132.

³⁶ Hochedlinger 2021, 287.

³⁷ Amon 1898, 1–5. Valószínűleg az ezred létszáma az 1756 végén előírt hat svadronban 800 fő körül volt, amelyet 1757 tavaszán 1300-ra növeltek, de ezt a létszámot lényegében egyetlen regiment sem tudta elérni. (Duffy 2003, 286) 1757 júniusában a regiment létszáma 1021 lovasított huszár volt. (Amon 1898, 8.)

nádora, Batthyány Lajos határozott parancsára jött létre, 1000 fős létszámmal. Ebből 600 huszárt a jászkunok, 400 főt pedig a hajdúvárosok állítottak ki. A lovak, a fegyverek és a szükséges egyenruha költségei és a beszerzés gondjai az önálló kerületet és a hajdúvárosokat terhelte.³⁸

Az ország leggazdagabb és legbefolyásosabb arisztokratája, Esterházy Pál Antal herceg már 1742-ben felszerelt saját költségen egy huszárezredet és a békeperiódusban is gondoskodott létszámon tartásáról. 1756 késő nyarán Sopron vármegyei központtal megkezdődött a toborzás az ezred hadilétszámra emelése érdekében és az ősz folyamán a herceg költségén 520 rekrutát toboroztak, valamint ugyanennyi lovat szereztek be, akiket 1757 tavaszán a főhadiszíntéren harcoló ezredhez küldtek. A toborzópenz, a pótlóvazás költsége és a felszerelés egy 1757. március 12-i kimutatás szerint összesen 52 498 forintra rúgott. 110 huszár (tehát egy teljes kompánia) kiállításának költségeit Pallavicini örgróf vállalta magára, míg 15 huszár felszerelését Apponyi gróf fedezte.³⁹

Ami a gyalogságot illeti, a magyar arisztokrácia és a köznemesség, sőt a városok is jelentős önkéntes felajánlásokat tettek az újoncozást illetően. Ezek közül a legjelentősebb gróf Pálffy János nevéhez fűződik, aki 1756. december 15-ével kötött megegyezést, kapitulációt az udvarral egy teljes, három tábori- és egy garnizon zászlóaljból és két gránátoszázadból álló, 2400 fős gyalogezred saját költségén történő felállítására.⁴⁰ A kapitulációs okmány szerint a legénység felerészben horvát, felerészben magyar legénységből kellett hogy álljon. Pálffy grófnak azonban az Udvari Haditanács jelentős segítséget nyújtott az ezred szervezéséhez, amennyiben 250 kipróbált legényt és altisztet a régi ezredeknek át kellett neki adnia. Mária Terézia azt is elrendelte, hogy 916 portális rekrutát a magyar vármegyékből és 120 újoncot Erdélyből, fejenként 10 forintos „áron”, szintén át kellett irányítani a Pálffy-regimentbe. A fő fegyver, a puska és a szurony kivételével az egyenruha, dobok és sátrak stb. költsége mind a létrehozót és az új ezredtulajdonost terhelte.⁴¹

Az erőfeszítésekből természetesen nem maradhatott ki Mária Terézia egyik legfontosabb hazai támasza és a magyar arisztokrácia homo novusa, a kamaraelnök, Grassalkovich Antal gróf sem. A grófnak, mint főispánnak óriási szerepe volt abban, hogy Nógrád megye nem kevesebb mint 1533 újoncot ajánlott fel 1758. januárjában. Maga a gróf főispáni minőségében 150, nógrádi birtokai után szintén 150 gyalogos kiállításának a költségeit vállalta. Példája nyomán a vármegyei nagybirtokosok közül az esztergomi érsek ottani birtokai után 100, a váci püspök 100, a Forgách grófok 100, herceg Esterházy Antal 50, a váci és az esztergomi káptalan 25–25 gyalogos kiállítását vállalták magukra saját költségből.⁴² Grassalkovich erőfeszítése révén veje, gróf Forgách Ignác altábornagy ezrede számára végül 1000 újoncot gyűjtött, de az Udvari

³⁸ Illéssy 1897, 589–613.

³⁹ Schlag 1999, 88–91.

⁴⁰ Az alakulat azonban 1757 nyarára már az új, háromzászlóaljas szervezetben alakult meg.

⁴¹ Mayer 1875, 3.

⁴² Borovszky 1911, 484.

Haditanács úgy döntött, hogy nem veszi figyelembe a kamaraelnök kérését és ezt az újonctömeget inkább szétosztja a Forgách-, a Károly főherceg és a Haller-ezred között, akik súlyos veszteségeket szenvedtek.⁴³

További arisztokraták és törvényhatóságok is figyelemre méltó buzgalmat mutattak az ügyben. Gróf Károlyi ezredes jelentette 1758 februárjában, hogy Debrecen város „nagy lelkesedéssel” 50 rekrutát ajánlott, Haruckern, békési főispán pedig további 100 főt.⁴⁴

A katonaállítás módszerei és feltételei

A leendő újoncokkal szembeni életkori, fizikai és morális elvárásokat jól összegzi Bihar vármegye 1759-es rendelete. E szerint a katonának beálló személy 18 évnél fiatalabb, 45 évnél idősebb ne legyen, ugyanakkor „legalább öt sukk⁴⁵ és három hüvelyk magasságú, épfogú legyen, lábai lázatosan görbék, karjai merevettek, ujjai csonkák ne legyenek.” Vigyázni kell arra, hogy „jobbszeme hibás, ora pisze, siket, felettébb nehezen beszéllő, homlokán, hátán, vállán vagy másutt Hóhér kezével megjegyzett, vagy betegségben sinlődő, vagy valamimódon nyomorék ne legyen”. A háború derekán immáron az adójóváírás is leegyszerűsödött, hiszen a bihari rendelet szerint minden kiállított legény után 15 forintot fizetnek „a császári kasszából”, ha Váradon vagy Debrecenben, mint rekrutát az Esterházy-ezrednek átadják, amelyből viszont legalább 7 forint „Handgeld” illeti az újoncot. De a verbuválók az összeget csak a rájuk bízott feladatra fordíthatják, és a kézipénzt két személy jelenlétében felvevő legényt senkinek a kérésére, sem fenyegetésre, sem pénz ellenében el nem engedhetik, egyébként szigorú büntetésben lesz részük. A szolgálati időt illetően a katonák legalább három esztendeig, de a háború végéig kötelesek szolgálni. A rendelet előírta, hogy „Senkit a Lakosok, és Szolgálatban lévők, úgy az Helyes Passualisok mellett utazó jámborok és élelmeket kézi munkásokkal igazán keresők közzül, akarattyák ellen és erőszakosan katonaságra ne ragadjanak; különben ha ez valamely Verbunkosok ellen megbizonyíttatnék, három holnapig való tömlöczözésre ítéltetnék!”⁴⁶

Ugyanakkor megengedett volt a „Passualisok nélkül kóborló, 's ide's tova csavargó személyeket katonaságra akarattyok ellen is elvinni”, viszont nekik is járt a kézipénz.⁴⁷ A hadsereg korlátozott számban családos embereket is átvett, de igyekeztek ezek számát a portális újoncok között 10 százalék alatt tartani. A Bihar megyei instrukció érdekessége, hogy amint azt Erdélyben is láthattuk, a hatóságok kénytelenek voltak „kapitulációt”, azaz szabott szolgálati időt (három év vagy a háború végéig) kilátásba helyezni a potenciális újoncok számára, bár a hadsereg elvileg ettől az engedménytől a korszakban egészen a tömeghadseregek koráig, avagy a francia háborúig elzárkózott.

⁴³ Duffy 2003, 257.

⁴⁴ KA HKR HR Bücher 1758 (913/1) – 3 Februar s. 262. Az önkéntes felajánlás (tehát nem a rendi katonaállítás) útján a hadseregbe került újoncok pontos számának megállapítása még további kutatásokat igényel.

⁴⁵ Régi magyar hosszsmérték, kb. 30 cm.

⁴⁶ Béres 1980. 424.

⁴⁷ Béres 1980. 424.

Összegzés

A Sziléziáért vívott, de valóságos világháborúvá szélesedő hétéves háború Mária Terézia többi országára is hatalmas emberi és anyagi terheket rótt. 1756 nyara és 1762 októbere között a cseh-osztrák örökös tartományokra nem kevesebb, mint 215 281 fős „emberadót” rótt ki a központi kormányzat, akik nagy részét ki is állították.⁴⁸ Ez a hatalmas embermennyiség már a modern idők tömeghadseregeit idézte meg. A rendi katonaállítás azonban a Lajtán túl is rengeteg erőszakkal, szervezetlenséggel és önkénnyel járt. Olyan kíméletlen volt az újoncozás az osztrák tartományokban, hogy ezrek menekültek Magyarországra, ahol viszont sokakat, mint „kóborlókat” elfogtak és rövid úton katonának adtak – csak éppen egy magyar regimentbe.

Az erőszakos újoncozás viszont nem égett bele az ország történeti emlékezetébe. A sérelmekre oly érzékeny magyar rendek az 1764/65-ös országgyűlésen⁴⁹ a hadiadó emelése ellen minden eszközzel tiltakoztak, ám a szintén jogsértő, diétai jóváhagyás nélkül történő újoncozás ellen csak némi morgolódás volt hallható. „A gyalogos újoncok összeírásának azon módja, melyet az osztrák örökösödési háború idején követtek, az ország jogszokásának nem felel meg, így a jövőben a korábbi az 1635. évi 10; az 1647. évi 61; és az 1662. évi 8. törvénycikk legyen az irányadó.” – hangzott a követutasítás⁵⁰ a Pest megyei küldöttek részére, ám ez a pont mindössze a 35. a sérelmek listáján. Az emlegetett 17. századi törvények pedig ebben az időszakban, az állandó, reguláris hadseregek korában már nevetségesen anakronisztikus rendelkezéseket tartalmaztak.

A hubertusburgi békét (1763) követő időszakban a Monarchia mélyreható reformokba kezdett a hadügy területén, melyek elsősorban a hadsereg gazdálkodását, szervezetét és a hadkiegészítést érintették.⁵¹ Utóbbi volt talán a legfontosabb, amely messzemenő politikai, társadalmi és gazdasági következményekkel is járt. A porosz mintájú ún. kantonrendszer⁵² bevezetésének legfőbb szószólója a trónörökös, József főherceg (1765-től német-római császár és társuralkodó), illetve katonai tanácsadója Franz Moritz Lacy tábornok, haditanácsi elnök volt. Velük ellentétben Kaunitz kancellár az osztrák hagyományokkal összeegyeztethetetlennek tartotta a hadkötelezettség bevezetését, melyet „rabszolgaságnak” nevezett. Véleménye szerint inkább a Katonai Határőrvidék emberanyagának még kíméletlenebb kihasználása révén kellett volna a hiányokat pótolni. A vitában József és Lacy kerekedett felül, bár

⁴⁸ Hochedlinger 2021, 286.

⁴⁹ Az diéta monográfusa, Stefancsik Benedek nem is említi az 1764. június 22. és 1765. március 21. között ülésező országgyűlés sérelmei vagy napirendi pontjai között a mindössze másfél évvel korábban lezárult háború újoncozásait és az ezt kísérő problémákat. Katonai ügyekben a rendek főleg a magyar ezredekben kinevezett idegen tisztek nagy számát panaszolták. Stefancsik é. n., 32.

⁵⁰ Kiss–Nagy–Kapitány, 2015, 70.

⁵¹ A reformokra röviden lásd: Nagy-L. 2024, 42–43.

⁵² 1733 és 1735 között a Porosz Királyság területén minden ezred számára a lakosság szám arányában kiegészítési területet (*Enrollierungskanton*) jelöltek ki. Egy kanton nagyjából 5000 és 8800 háztartást foglalt magába és azokat tovább bontották századkörzetekre. E területről az adott regiment békeidőben évente nagyjából 60 főt sorozott be, a korábbi összeírások alapján erre kijelölt katonakorú férfiak közül. Guddat 2001, 236–237.

Mária Terézia sohasem rejtette véka alá ódzkodását a porosz szisztémától.⁵³ 1765-ben, József és Lacy immáron társuralkodóként nekiláthatott a hadsereg „poroszosításának”. Az összeírási rendszer legelkeseredettebb ellenzője Kaunitz mellett Rudolf Chotek gróf cseh-osztrák kancellár volt, de Lacy érvei nagyobb hatással voltak az uralkodónőre. A hétéves háború alatt tapasztalt erőszakos katonaállítással, a tömeges dezertálással, drága idegen zsoldosokkal és egyéb anomáliákkal szemben a haditanács elnöke szerint az összeírási rendszer „patrióta parasztkatonákat” eredményezne a hadsereg számára. 1770. február 1-jén Mária Terézia „kiérlelt döntéssel, az érvek és ellenérvek gondos mérlegelése után” elrendelte a lakosság katonai célú összeírását először csak a cseh-osztrák örökös tartományok területén. 1770 március közepétől a tartományok megkapták a pátenseket és a végrehajtási utasításokat a „lélek és jószágösszeírásról” és a házszámozásról. A korábban a plébánosok által az 1754-től elsősorban a cseh tartományokban szintén katonai céllal folytatott, de igen pontatlan adatokat eredményező népelességnyilvántartást ugyanakkor beszüntették.⁵⁴

Tirol, az itáliai tartományok, Osztrák-Németalföld és az ún. Elővidék (Vorland) politikai okokból egyelőre kimaradt ebből a szisztémából. A Magyar Királyságban, a bajor örökösödési háború előestéjén, az 1778-es újoncozás során gróf Esterházy Ferenc kancellár kijelentette, hogy az összeírási rendszer magyarországi bevezetéséről szó sem lehet, mert ha a megyék akár csak megneszelik, hogy ilyesmi készül, a rendi katonaállítás teljes mértékben megghiúsul.⁵⁵ Esterházy szavait visszaigazolták II. József sikertelen erőfeszítései. Az uralkodó 1784 nyarán a hírhedt nyelvrendelet kibocsátása után egy héttel elrendelte a Magyar Királyság teljes lakosságának összeírását, a házak számozását, mint az újoncozás és az adózás egyetlen megbízható módját. A rendeletet katonai erővel ugyan végrehajtották, ám végül hasonló sorsra jutott, mint a „kalapos király” legtöbb intézkedése. Az összeíró ívek általában a megyeházák udvarán váltak lángok martalékává 1790 tavaszán.

Az, hogy József nem nélkülözheti a megyéket a katonaállítás során, már 1787-ben, az oszmán ellenes háború miatt meginduló mozgósításkor kiderült. József 1787 októberében, majd 1788 májusában is elrendelte katonaállítást, melynek során összesen 23 000 főt kellett a hadseregnek átadni. Az uralkodó és a nemesség feszült viszonya miatt azonban a megyék kínos lassúsággal állították ki az újoncokat és Józsefnek komoly erőfeszítésébe került engedelmességre szorítani az intézkedését elszabotáló ellenzéki törvényhatóságokat. A harmadik katonaállítást azonban, a félig-meddig nyílt ellenállásban lévő ország törvényhatóságainak nagy része, 1789 szeptemberében kereken visszautasította és az országgyűlés összehívását követelte.⁵⁶ Az újonckérdésnek így komoly szerepe volt a jozefinizmus kudarcában.

⁵³ Hochedlinger 2003, 293.

⁵⁴ Hochedlinger 2021, 350–356.

⁵⁵ Lázár 2018, 176.

⁵⁶ Az 1787 és 1789 közötti katonaállításokra lásd: Haselsteiner 1983.

Mellékletek

1. Melléklet: Kimutatás a nádori rekrutákról

Ezredek	Újoncok	Körzet	Mennyit kell a felosztás szerint átvenni	Ebből mennyit vett át/sorozott be 1756. október 1-jétől, 1757. március 17.	Mennyi van ebből hátralékban
Károly főherceg (2.) ⁵⁷	345	Buda	345	345	-
Haller (31.)	286	Sopron	286	286	-
Esterházy József (37.)	374	Nagyvárad	374	374	-
Esterházy Miklós (33.)	451	Pozsony Besztercebánya	359 92	359 92	.
Bethlen (52.)	542	Besztercebánya Eszék	372 170	259 161	113 9
Batthyány Ádám (34.)	698	Pozsony Sopron	59 639	23 241	36 398
Pálffy Lipót (19.)	718	Kassa	718	608	110
Forgách (32.)	690	Pozsony Buda	270 420	116 376	154 44
Gyulai (51)	200	Pozsony	200	200	-
Pálffy János (39.)	1443	Pozsony Buda Sopron Kassa Nagyvárad Besztercebánya	484 397 214 43 177 128	176 23 69 - 64 -	308 374 145 43 113 128
5747			5747	3772	1975

⁵⁷ A zárójeles számok a szerző beszúrásai és az 1769-ben bevezetett és egészen 1918-ig viselt hadrendi számokat jelzik.

2. Melléklet. Az ezredtoborzás beosztása 1757 nyarán⁵⁸

Ezred	Gyűjtőhely	Mely megyékben toborozhat
Károly főherceg	Székesfehérvár	Esztergom, Nógrád, Hont, Bars, Zólyom, Liptó, Fejér
Batthyány	Sopron	Győr, Moson, Sopron, Komárom
Esterházy József	Debrecen	Bihar, Szabolcs, Hajdúvárosok, Szatmár, Bereg, Máramaros, Ugocsa
Bethlen	Vác	Bács, Bodrog, Csanád, Heves, Kiskun kerület, Pest
Haller	Pápa	Baranya, Tolna, Somogy, Veszprém, Zala, Vas
Forgách	Szeged	Csongrád, Békés, Arad, Jászkun kerület
Pálffy Lipót	Kassa	Abaújvár, Zemplén, Torna, Gömör, Sáros, Ung, Szepes, Borsod
Esterházy Miklós	Nagyszombat	Pozsony, Árva, Trencsén, Turóc, Nyitra

⁵⁸ Projectum Dislocationis et respective collectionis phalangum pedestris ordinis Hung. pro Annis 1757/58. HL GC 1757-1-155 melléklet. A Gyulai-ezred Erdélyben toborzott, az újonnan alapított Pálffy János-regiment (későbbi 39.) ekkor nem folytatott ezredtoborzást. A szlavón pandúr csapatra támaszkodva 1756-ban létrehozott Simbschen-gyalogezred (későbbi 53.) Bács vármegyében és a Bánátban toborzott a szerb népesség körében, illetve a Trieszt városa által kiállított 300 dalmát újoncot kapta meg. Wrede 1898, I. 484.

FELHASZNÁLT IRODALOM

HM HIM Hadtörténeti Levéltár Budai Főhadparancsnokság (General Commando) iratai HL GC

Österreichisches Statsarchiv, Kriegsarchiv, Wiener Hofkriegsrat, Hauptreihe KA HKR

Personalunterlagen, Musterlisten und Standestabellen der k. k. Armee MLST

Amon, Gustav Ritter von Treuenfest, 1898: *Geschichte des k. und k. Husaren-Regimentes Kaiser Nr. 1.* Wien: Verlag des Regimentes.

Béres András, 1980: Verbuválás és egyéb táncztörténeti adatok a XVIII–XIX. századi Bihar megyéből. *Ethnographia* 91. (3-4): 422–431.

Borovszky Samu szerk. 1911: *Magyarország vármegyéi és városai. Nógrád vármegye.* Budapest: Országos Monografia Társaság.

Duffy, Christopher 2003: *Sieben Jahre Krieg (1756–1763) Die Armee Maria Theresias.* Wien: öbv.

Ezer év törvényei: 1764/65. évi XXIV. törvénycikk a magyar katonaság ruházati szükségletéről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei?keyword=kapcsolt%20r%C3%A9szek> (Letöltés ideje: 2026. 08. 12.)

Éble Gábor 1904: Katonai sérelmeink 1758-ban. *Századok* 38 (5): 447–448

Haselsteiner, Horst 1983: *Joseph II. und die Komitate Ungarns.* Wien, Herman Böhlau Verlag.

Guddat, Martin 2001. *Handbuch zur preussischen Militärgeschichte 1701–1786.* Hamburg: Mittler.

Hochedlinger, Michael, 2023. *Austrian Wars of Emergence.* London: Routledge.

Hochedlinger, Michael 2021. *Thron & Gewehr. Das Problem der Heeresergänzung und die »Militarisierung« der Habsburgermonarchie im Zeitalter des Aufgeklärten Absolutismus (1740–1790).* Graz: Steiermärkisches Landesarchiv.

Horváth Mihály, 1878. *Magyarország történelme VII. kötet.* Budapest: Heckenast Gusztáv.

Illéssy János, dr. 1897. A Nádor huszárezred a hétéves háborúban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 10 (1): 589–613.

Khevenhüller-Metsch, Rudolf Graf–Schlitter, Hanns hrsg. 1914. *Aus der Zeit Maria Theresias: Tagebuch des Fürsten Johann Josef Khevenhüller-Metsch, Kaiserlichen Obersthofmeisters. Bd. 4.* Wien: Adolf Holzhausen.

Kiss Anita–Nagy János–Kapitány Adrienn, 2015. *Pest-Pilis-Solt vármegye országgyűlési követutasításai a 18. században.* Budapest: MNL Pest Megyei Levéltár.

Kreipner, Julius, 1900. *Geschichte des k. und k. Infanterie-Regimentes Nr. 34.* Kassa: Verlag des Regimentes.

Lázár Balázs, 2016. A magyar királyság katonasága a Habsburg Birodalom hadseregében (1741–1815). In Hermann Róbert (szerk.): *Magyarország hadtörténete III. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919.* 41–114. Budapest: Zrínyi Kiadó.

Lázár Balázs, 2018. Der politische Hintergrund der Rekrutenstellungen in 1770er Jahre. In András Forgó–Krisztina Kulcsár (szerk.): *Die habsburgische Variante des Aufgeklärten Absolutismus. Beiträge zur Mitregentschaft Josephs II., 1765–1780.* 163–180. Wien: Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien.

- Lázár Balázs, 2021. Katonaállítások, hadkiegészítés a Magyar Királyságban 1741 és 1848 között. Áttekintés egy készülő összefoglaláshoz. *Hadtörténelmi Közlemények*, 34 (4): 771–804.
- Mayer, Ferdinand, 1875. *Geschichte des k. k. Infanterie-Regimentes Nr. 39, gegenwärtig Großfürst Alexis von Rußland, von seiner Errichtung 1756 bis Ende 1875*. Wien: Kaiserl.-königl. Hof- u. Staatsdruckerei
- Nagy-L. István 2013. *A császári-királyi hadsereg 1765–1815. Szervezettörténet és létszámviszonyok*. Pépa: Gróf Esterházy Károly Múzeum.
- Nagy-L. István: 2024. *A francia háborúk, Magyarország és a Habsburg Monarchia (1792–1815)*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
- Poór János, 2003.: *Adók, katonák, országgyűlések 1796–1811/12*. Budapest: Universitas Kiadó.
- Schlag, Gerald, 1999. „Unser Leben und Blut für die Königin. Das Husaren Regiment-Fürst Paul Anton Esterházy 1741–1763. *Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland*. Eisenstadt: Landesmuseum Burgenland.
- Stefancsik Benedek Konrád, é.n.: *Az 1764/65-i pozsonyi országgyűlés*. Kassa.
- Wrede, Alphons Freiherr von, 1898. *Geschichte der k. und k. Wehrmacht. I. Band. Mitteilungen des k.u.k. Kriegsarchivs. Supplement*.
- Zachar, 2004. *Habsburg-uralom, állandó hadsereg és magyarság 1683–1792*, Budapest, Zrínyi Kiadó.